

SMÅ SKOLORS POTENTIAL OCH UTMANINGAR

**Gerd Pettersson, lektor, Pedagogiska
institutionen,**

Umeå universitet

gerd.pettersson@umu.se

UMEA UNIVERSITET

INNEHÅLL

- Skolans värdegrund och uppdrag
- Myter och kunskap om glesbygdsskolor
- Kunskap om skolnedläggningar
- Kännetecknen för svenska glesbygdsskolor
- Utmärkande för glesbygdsskolor, potential och utmaningar
- Avslutande frågor och funderingar

VÄRDEGRUND OCH UPPDRAG

- Utbildningen ska vila på beprövad erfarenhet och vetenskaplig grund (Skollagen 2010:800).
- Undervisningen ska anpassas till varje elevs förutsättningar och behov. Den ska främja elevernas lärande och kunskapsutveckling med utgångspunkt i elevernas bakgrund, tidigare erfarenheter, språk och kunskaper.
- Utbildningen ska vara likvärdig, oavsett var i landet den anordnas (Skollagen 2010:800).
- En likvärdig utbildning innebär inte att undervisningen ska utformas på samma sätt överallt eller att skolans resurser ska fördelas lika. Hänsyn ska tas till elevernas olika behov, skolors olika förutsättningar och olika vägar att nå målet.
- Lärmiljön och sätten att undervisa är förbundet med *hur pedagogerna positionerar sig i och till elevernas vardagsliv*. Det innebär att lärarens kunskap om elever kan stärka/försvaga elevens kunskapsmässiga och sociala utveckling (Daniels, 2001; Dysthe, 2003).

MYTER OM GLESBYGDSSKOLOR

- Allmän uppfattning om att åldersblandad undervisning inte svarar mot likvärdig utbildning eller att uppfylla målen i de nationella läroplanerna. *Fel antaganden*, jmf Åberg-Bengtsson, (1996, 2004, 2009).
- Ifrågasättande exempelvis bland politiker och tjänstemän om att glesbygdsskolans inte erbjuder bra kvalitet i undervisningen (Lind och Stjernströms, 2015). *Fel antagande*, jmf Pettersson (2017).
- Pedagogen kan ha svårt att skilja på privat och profession, dvs vara *för* involverad i byns angelägenheter. Vetenskapligt belagt: Pedagoger medlar/balanserar skickligt och förhåller sig till olika gruppers intressen, jmf Karlberg-Granlund (2009).

KUNSKAP OM SKOLNEDLÄGGNINGAR

Skolnedläggningar en ständigt pågående process.

- Nordiska och internationella studier visar att skolnedläggningar berör människors villkor att leva och bo på en viss plats (jfr Cedering, 2016; Egelund & Lausten 2006; Hargreaves, 2009; Kearns, Lewis, McCreanor, & Witten, 2009; Åberg-Bengtsson, 1996, 2004).
- Utpräglad och långvarig misstro uppstår mellan orsbor (inkl. företagare) och lokalpolitikens företrädare när hot om skolnedläggningar föreligger Cedering, (2016).
- Misstron gäller inte enbart skolans nedläggning utan omfattar ett direkt hot mot familjers och företagares möjlighet att leva och bo i ett geografiskt område, Cedering, (2016).
- När skolvalsreformen genomfördes i början av 1990-talet var tanken att elever (föräldrar) skulle få möjlighet att välja vilken skola de ville gå i. Hur förhåller sig denna möjlighet i glest bebodda trakter? Förvisso finns få skolval men om/när närskolan läggs ner urholkas definitivt skolvalet.
- Så länge det finns barn på en ort är det viktigt att ha kvar skolan (Cedering, 2016).

KÄNNETECKEN FÖR GLESBYGDSSKOLOR

- En typisk glesbygdsskola under 1990-talet, färre än 60 elever. Överlag hade majoriteten av skolorna vid den tiden ett elevantal som inte översteg 200 elever. Vidare var klasstorleken i grundskolan i landet som helhet i genomsnitt 22 elever medan glesbygdsskolor hade ett genomsnittligt elevantal på 19 elever per klass. (Åberg Bengtsson, 1996).

Pettersson, (2017):

- Det **geografiska kännetecknet** - finns i en glest befolkad kustregion, på en ö, i inlandet eller i fjälltrakterna. Perifert belägen i relation till kommunens centrum.
- Det **demografiska kännetecknet** - återfinns i bygder med ett fåtal innevånare i större och mindre kommuner. Merparten av dessa byar förefaller dock vara livskraftiga. Ett tecken på denna livskraft är antalet elever i skolan.
- Det **statistiska kännetecknet** - glesbygdsskolan har upp till 55 elever. I genomsnitt är 3,7 klasslärare anställda och elevgrupperna präglas av stor variation.
- **Ledningsmässigt kännetecknet** - skolans rektor leder skolan på distans. Rektor är placerad i kommunens centrum som i genomsnitt ligger tre mil från skolan.
- Det **kompetensmässiga kännetecknet** - vanligtvis finns (väl)utbildade klasslärare.

KÄNNETECKEN FÖR GLESBYGDSSKOLOR

- Det **pedagogiska kännetecknet**, undervisningen är organiserad i åldersblandade grupper som bildar skolans klasser. I dessa sammansatta åldersgrupper undervisar läraren flera årskurser parallellt vid samma tidpunkt.
- Det **sociala kännetecknet**, lärmiljön präglas av social samvaro, trivsel och goda relationer som byggs genom interaktioner mellan skolaktörerna.
- Det **kontextuella kännetecknet**, glesbygdsskolan är betydelsefull. Lokalbefolkningens engagemang vittnar om att utbildning är viktigt och att skolans pedagoger ges en värdefull position. Lokalsamhällets innevånare bistår med ett varierat stöd med pedagogiska avsikter. Pedagogerna beskriver ett gott föräldraengagemang, både vad gäller enskilda elever och praktiska ting.
- Det **ekonomiska kännetecknet**, en svag ekonomi som pedagogerna ofta tar stort ansvar för. Bristande ekonomiska resurser är inte enbart en kommunal fråga utan även en nationell. Glesbygdsskolan har lågt elevantal vilket resulterar i låg elevpeng. Hög lärartäthet är inte alltid ett skolhuvudmannaval utan nödvändigt mot bakgrund av det nationella uppdraget (ex. legitimation, rätt att sätta betyg, språkval från år 5, mm.).

KÄNNETECKEN FÖR GLESBYGDSSKOLOR

- Den *specialpedagogiska verksamheten*, de flesta skolorna har tillgång till specialpedagogisk kompetens.
- Den är oftast placerad i kommunens centrum och mellan den stationära arbetsplatsen och skolan är det i genomsnitt tre mil.
- Undervisningsmiljön är oftast lugn och trygg vilket gör att läraren tidigt uppmärksammar elevers behov.
- Inkludering är en *naturlig del av pedagogernas specialpedagogiska lösningar*. Främjas och utvecklas via specialpedagogisk handledning.

LÄRARENS KOMPENSATORISKA ARBETE HAR BETYDELSE

Glesbygdsskolans lärmiljö är minst lika god som större skolors lärmiljö, eller till och med betygmässigt högre, räknat över tid;

- Två svenska studier (Råberg, 1979; Åberg-Bengtsson, 2009) jämför studieresultat för elever från glesbygdsskolor med studieresultat för elever från tätortsskolor och de båda studierna konstaterar att elever från glesbygdsskolor hade lika goda studieresultat som elever i tätortsskolor.
- Åberg-Bengtssons studie (2009) använde 30 års inrapporterad betygsstatistik och konstaterade att när den socioekonomiska faktorn lades till, hade elever från glesbygdsskolor något högre betyg än elever från tätortsskolor.

INSTITUTET FÖR ARBETSMARKNADS- OCH UTBILDNINGSPOLITISK (IFAU)

- IFAU, (2012:5)* är en av få vetenskapliga rapporter som fokuserat långsiktiga effekter av färre elever per klass. Tidigare forskningsstudier (innan skolan kommunaliserades) samt ny empiri har använts i rapporten som studerat klasstorlekars effekter på **studieresultat i årskurs 4 och 6 och löner i vuxen ålder.**
- I rapporten konstateras att **färre elever per klass hade positiva effekter på elevers studieresultat och på löneutvecklingen i vuxen ålder.**
- Fredriksson m.fl. (2012) slutsats angående överförbarheten till dagens skolkontext är att det förvisso finns skillnader mellan hur skolan var organiserad före respektive efter kommunaliseringen men att överförbarheten med klasstorlekar och dess effekter trots allt är möjlig att realisera idag.

*Rapporten gjord av Fredriksson, Oosterbeek och Öckerts

GLESBYGDSSKOLORS STYRKA - SAMARBETE

- Lärarna och eleverna känner en hög grad av trivsel i glesbygdsskolan.
- Kollegialt samarbete i glesbygdsskolor visar på olika samarbetsformer; stödjande samarbete, underlättande samarbete, informativt samarbete. Sammantaget handlar det om kollegialt samarbete gällande elevers lärande och utveckling (Malloy och Allen, 2007; Pettersson, 2017).
- Väl utvecklat samarbete mellan lärare och lärare samt lärare och specialpedagog bidrar till pedagogernas professionella utveckling och dessutom till att utveckla en inkluderande praxis, (Berry m.fl. 2011; Pettersson, 2017).

GLESBYGDSSKOLORS STYRKA – INKLUDERING

- Lärare upptäcker ofta elevers behov av extra stöd tidigt. Befintliga resurser kan förvisso vara begränsade, men används fullt ut i syfte att tillgodose elevernas tillfälliga eller långvariga behov av extra stöd.
- Läraren har en omfattande undervisningsrepertoar, variationsrikedom och flexibilitet. Strävar efter att så långt som möjligt *förebygga* att elever hamnar i behov av extra stöd.
- Läraren är oftast ensam i klassrummet och bedriver den specialpedagogiska verksamheten parallellt med den ordinarie årskursblandade undervisningen.
- Elevers lärande och utvecklingsbehov är i fokus och hela lärmiljön (inre och yttre) nyttjas.
- Synsättet att *olikheter är en tillgång* är vanligt och segregeringar näst intill obefintliga.
- Eleverna är, enligt pedagogerna, socialt och pedagogiskt delaktiga i ordinarie undervisning, vilket tyder på att lärmiljön är inkluderande (jfr Nilholm & Göransson, 2013: Skolverkets lärmiljöanpassningar, 2016; SPSM inkluderingskriterier, 2013).
- Inkludering är något som alla skolor strävar efter men få uppnår!

Från Pettersson, (2017).

GLESBYGDSSKOLORS UTMANINGAR

- **Brist på resurser** - ekonomiska och ibland personella. Likartat i små och resurssvaga kommuner och stora resursstarka kommuner.
- **Högt uppsatta krav i styrdokumentet** bidrar till elevers behov av extra stöd. Ifrågasättande av innevarande styrdokument eftersom dokumenten anses att alltför ensidigt betona kunskapsmålen och deras mätbarhet (jmf. Westling Allodi, 2002).
- **Misstro och brister** i samarbetet med kommunen. Klasslärarna vittnar om att det på kommunnivå förekom ifrågasättande om kvaliteten i glesbygdsskolorna är tillräckligt god (som skolgrupp). Vetskapen om den diskussionen skapar inte bara misstro utan även oro. När kritiken inte explicit diskuteras med klasslärare förhindras dessa att bemöta frågor och negativ kritik. Istället för att stödja solitära klasslärare skapar skolhuvudmannens negativa inställning oro bland klasslärarna.

Från Pettersson, (2017)

GLESBYGDSSKOLANS UTMANINGAR

- **Ständiga hot om skolnedläggning.** Hotet skapar misstänksamhet mot skolhuvudmännens avsikter med glesbygdsskolan (jfr Cedering, 2016). Implicit föreligger en risk att misstänksamheten leder till bristande förtroende för den kommunala skolhuvudmannen.
- **Distans.** Geografisk distans gällande rektors uppdrag gör att kunskapen om och betydelsen av glesbygdsskolans kontext , lärmiljö och lärarnas kompetens försvagas. Specialpedagogernas handledningsuppdrag och klassrumsstöd till klassläraren försvåras.
- Men **distansen till specialpedagoger går att kompensera** genom användningen av Interaktiv Kommunikativ Teknik (IKT), (Pettersson & Näsström, 2020; Pettersson & Ström, 2020)

SAMARBETE VÄGEN FRAMÅT!

Nationell/regional och kommunal nivå, hur kan utbildning i glesbygd utvecklas i stället för avvecklas?

- Nationell kartläggning av skolnedläggningar i glesbygd är nödvändig. Svaren skulle kunna analyseras mot olika förutsättningar som ges för flera nationella politikområden.
- Utbildningsveriges utveckling i relation till exempelvis omfattande kompetensförsörjningsbehov (stad och land)?
- Hur vill kommunen och den nationella nivån att utveckling ska ske? Ska möjligheten finnas för medborgare att bo och företag att verka i hela kommunen/över hela landet? Om ja, vilka förutsättningar blir då viktiga att uppfylla?
- Kunskap om glesbygdsskolan, finns den på alla nivåer i kommunorganisationen? Kvaliteten i den unika glesbygdsskolan?
- Nationella skolreformer som har haft kostnadsdrivande effekter? Väg dessa summor mot statlig elevpeng. Har kommunen kompenserats för det som ska utföras enligt styrdokumentet?
- Kommuner, gå samman och uppmärksamma/uppvakta nationell nivå om att utbildning i glesbygd är något dyrare och att detta behöver kompenseras.
- Beakta lokalhyror, skolskjutsar, skillnader mellan innevarande hyror och eventuella kommande hyresökningar (inför skolnedläggning).
- Ta reda på elevperspektivet, exempelvis när långa resor till/från skolan uppstår?
- Rektors distansledarskap, finns något att lära från fristående glesbygdsskolor (jmf Pettersson, 2018, där en lärare hade rektorsuppdraget som en mindre del av sin tjänst)?
- Specialpedagogisk fjärrhandledning, möjlig utvecklingsväg som kompenserar specialpedagogisk resursbrist!
- Fjärrundervisning, en komplettering när behöriga lärare saknas!

